UDK 811.163.6’373.22”15”:929 Dalmatin J.
Stanislava Sirk
Šmartno pri Litiji

REFERENCA BESEDE BUČA V DALMATINOVI *BIBLIJI*

Članek se ukvarja z referenco besede *buča* v Dalmatinovi *Bibliji* (1584). Po Bezlaju (1976) se beseda nanaša na *Cucurbito pepo*, vendar če rastlino osvetlimo z botaničnega vidika in si besedo *buča* ogledamo v slovenskih slovarjih ter nekaterih urbarjih, ugotovimo, da Dalmatinova *buča* ni bila *Cucurbita pepo*, ampak *Lagenaria siceraria*. Beseda *buča* bi kot poimenovanje za rastlino mogoče celo izginila, če je ne bi rešilo srečno naključje, saj je prvotno pomensko polje *Lagenarie sicerarie* še v pravem času, ko je slednje že začelo bledeti, nadomestila *Cucurbita pepo*, in to tako dosledno, da pri geslu *buča* tako Bezlaj kot tudi Snoj (1997) v svojih etimoloških slovarjih *Lagenarie sicerarie* ne omenjata.

The article treats the reference of the word *buča* in Dalmatin’s *Bible* (1584). According to Bezlaj (1976) the word refers to *Cucurbita pepo*, but if the plant is viewed from botanical point of view and the word *buča* examined in Slovene dictionaries and some land registers, one can conclude that Dalmatin’s *buča* was not *Cucurbita pepo*, but *Lagenaria siceraria*. The word *buča* as a plant name would have perhaps even disappeared were it not for a fortunate coincidence, i.e., the original semantic field of *Lagenaria siceraria,* which was beginning to fade, was replaced by *Cucurbita pepo*. The replacement was so consistent that with the entry *buča* neither Bezlaj nor Snoj (1997) in their etymological dictionaries mention *Lagenaria siceraria.*

Ključne besede: leksem *buča*, referenca, slovenski slovarji

Key words: lexem *buča,* reference, Sloven dictionaries

Uvod

Dalmatin takole pričenja drugi odstavek četrtega poglavja Jonove knjige: »GOSPVD Bug pak je pèrpravil eno Buzho, ta je sraſla zhes Iona, de je ſenzo delala zhes njegovo glavo, inu ga odtéla od njegoviga slega, inu Iona ſe je ſilnu veſſelil te Buzhe. Ali Bug je pèrpravil eniga zhèrvá sjutra, kadar je Sarja gori ſhla, ta je to Buzho podjédel, da je vſahnila.«[1]

Besedo *buča* najdemo v Dalmatinovi *Bibliji* samo v navedenem odlomku. Kot vemo, se je pri prevajanju *Stare zaveze* Dalmatin opiral predvsem na Lutrov prevod. V Lutrovem prevodu iz leta 1545 beremo na tem mestu besedo *Kürbis* ’buča’. »Gott der HErr aber verschaffte einen Kürbis, der wuchs über Jona, daß er Schatten gab über sein Haupt, und errettete ihn von seinem Übel. Und Jona freuete sich sehr über den Kürbis. Aber der Herr verschaffte einem Wurm des Morgens, da die Morgenröte anbracht; der stach den Kürbis, daß er verdorrete.«[2]

---

[1] J. Dalmatin, *Biblia, Stara zaveza,* Wittenberg, 1584, 116.
[2] http://www.awmach.org/framesets/bibles.html

Dalmatin tu ni odstopal od Lutra.[3] *Vulgata* ima na tem mestu besedo *hedera*[4] 'bršljan', S*eptuaginta kolokynthe*[5] (lat. *colocynthis*; slovenska sinonimna poimenovanja: *divja buča, okrasna bučka, pasja tikva, kolokinta*),[6] hebrejsko besedilo pa besedo *kikaion*[7] (prečrkovano iz izvirnika QYQYWn),[8] ki je vse do danes različno prevajana. Že Avguštin je Hieronimu zameril, ker je *kikaion* prevedel z *bršljan.*[9] Tudi beseda *kikaion* se pojavi v hebrejskem *Svetem pismu* samo enkrat, zato je njeno referenco težko določiti. Na splošno pa so mnenja deljena: za nekatere je to buča, za druge kumara.[10] Kakor koli že, zdi se, da je to mesto v Dalmatinovi *Bibliji* tudi za Slovence danes nejasno. Tako kot so Judje najbrž vedeli, kaj so poimenovali z besedo *kikaion*, tako verjetno tudi Dalmatin ni imel težav. Do nejasnosti pride mnogo kasneje, ko Bezlaj (1976: 51–52) v svojem etimološkem slovarju zapiše, da je Dalmatinova *buča* 'Cucurbita pepo'.

To se zdi komaj verjetno, tudi če imamo na voljo le podatek, da je ta vrsta buče prišla v Evropo iz Srednje Amerike in da o njej (o bučah iz rodu *Cucurbita*) piše v svojem dnevniku l. 1492 Krištof Kolumb (Kocjan Ačko 1999: 168).

Družina *Cucurbitaceae* z botaničnega vidika

Cucurbita pepo (navadna buča) sodi v rod *Cucurbita,* ta pa v družino *Cucurbitaceae.* Poleg *Cucurbite pepo* sta najbolj razširjeni vrsti še *Cucurbita maxima* in *Cucurbita moschata* (Petauer 1993: 159). Buče iz rodu *Cucurbita* izvirajo iz Srednje Amerike in so prišle v Evropo šele v 16. stoletju. Najprej so jih začeli gojiti v srednji Italiji. V Anglijo so jih zanesli okrog leta 1700, pri nas pa naj bi te vrste buč, ki so zanimive

[3] V kasnejših ponatisih Lutrove *Biblije* so tudi Nemci to mesto reševali različno, na primer v Lutrovi *Bibliji* iz leta 1912 (http://www.awmach.org/framesets/bibles.html) je namesto besede *Kürbis* 'buča' beseda *Rizinus* 'ricinus', v izdaji iz leta 1984 (http://www.dbg.de) pa beseda *Staude* 'steblika, grm'.

[4] Glej op. 2.

[5] http://www.spindleworks.com/septuagint/septuagint.htm

[6] Rastlinsko ime *kolokinta* najdemo pri Petauru (1993: 134), tudi pri Kocjan-Ačko (1999: 168), v Pleteršnikovem slovarju pa je slovensko geslo *kolokvinta* (1894 I: 452).

[7] Zapis *kikaion* je povzet po opombi k 6. vrstici 4. poglavja preroka Jone v slovenskem prevodu *Svetega pisma* iz leta 1960. Opomba se glasi takole: »Ricinov grm (hebr. kikaion) ima široke liste, zelo naglo raste in doseže višino do preko dveh metrov. Starejši prevajalci si niso bili na jasnem glede hebrejske besede in so jo različno prevajali, n. pr. »buča« (septuaginta), »bršljan« (vulgata)«.

[8] http://www.fourmilab.ch/etexts/www/hebrew/Bible/

[9] Calvin v komentarju preroka Jone omenja tudi spor med Hieronimom in Avguštinom. Slednji je zameril Hieronimu, ker je prevedel hebrejsko besedo *kikaion* z besedo *bršljan*, saj je veljalo splošno prepričanje, da gre za bučo ali kumaro. Hieronim je svoj prevod upravičeval s tem, da je beseda *kikaion* neznana in da lahko zbuja različne asociacije: tudi zveri ali kače. Za lažje razumevanje se je odločil za *bršljan*, čeprav ve, da kikaion ni to, ampak je neke vrste grm, ki ga poznajo po vsej Siriji (http://www.iclnet.org/pub/resources/text/ipb-e/epl-cvjonah.html).

[10] Hebrejska beseda *kikaion* (Jonova buča) se v *Svetem pismu* pojavi samo enkrat in naj bi se nanašala na rastlino, ki jo Egipčani poimenujejo *kiki* 'ricinus', ali bolj verjetno na bučo, ki jo Arabci imenujejo *el-keroa*, le- ta hitro raste, ob poškodbi pa tudi zelo hitro propade (http://bible.crosswalk.com/Dictionaries/EastonBibleDictionary/ebd.cgi?number = T1533).

predvsem za krmo živali in pridobivanje olja[11] (samo iz bučnih semen buče *Cucurbite pepo*), začeli uvajati v 18. stoletju (Kocjan Ačko 1999: 168).

Če se zdi skoraj neverjetno, da bi se Dalmatinova beseda *buča* nanašala na *Cucurbito pepo* zaradi časovnega razmika med prihodom buče te vrste v Evropo in leti, ko je Dalmatin prevajal *Sveto pismo* (leta 1575 je izšlo prvo delo iz *Stare zaveze Jezus Sirah*, prevod pa je bil dokončan leta 1578), pa vendar izključiti tega ni mogoče. Zastavlja se zanimivo vprašanje, ali je mogoče uspevala že pred različnimi vrstami enoletnih ovijalk iz rodu *Cucurbita* na naših tleh rastlina, ki so jo Slovenci poimenovali *buča.* V družino *Cucurbitaceae* poleg zgoraj že omenjenega spadajo še naslednji rodovi in vrste, ki bi bili lahko zanimivi za ta članek: *Cucumis* (*Cucumis sativus* (kumara)*, Cucumis melo* (melona) – obe vrsti izvirata iz Azije); *Citrullus* (C*itrullus vulgaris* (lubenica), ki izvira iz južne Afrike, *Citrullus colocynthis* (kolokinta, divja buča, okrasna bučka, pasja tikva), ki uspeva v krajih z vročim podnebjem (severna Afrika, Indija, Širilanka, Španija, grški otoki, Ciper), meso plodov je strupeno (večji odmerek lahko povzroči smrt), sicer pa so užitna na poseben način pripravljena semena), ter *Lagenaria.* Edina znana vrsta tega rodu z več zvrstmi je *Lagenaria siceraria* (tudi *Lagenaria vulgaris, Cucurbita lagenaria, Cucurbita leuchontha*, *Cucurbita longa, Cucurbita siceraria, Lagenaria lagenaria*),[12] katere plodovi se v tropskih krajih uporablja za izdelavo posod. Izvira iz vročih predelov Afrike in Azije, poznali pa so jo tudi že ameriški staroselci pred prihodom Kolumba.[13] Spada med najstarejše kulturne rastline. Egipčani so jo gojili že 3000 let pr. n. š., za izdelavo posode so plodove uporabljali menda že pred uvedbo keramike in oblika steklenic izvira prav od teh plodov.[14]

*

Ali bi katero od rastlin iz naštetih rodov lahko Slovenci poznali že pred Dalmatinom in bi jo poimenovali *buča*?

Bohorič v slovnici *Zimske urice proste* (1584: 55) navaja med primeri ženskih samostalnikov tudi besedo *Buzha* [buča], ki naj bi ji ustrezala latinska beseda *cucumis* 'kumara', vendar ima poleg nje še besedo *Tiqua* [tikva], kar kaže, da gre na tem mestu le za napako. Namesto *cucumis* bi morala biti beseda *cucurbita.* Že Plinij je poznal obe besedi: *cucumis* 'kumara' in *cucurbita* 'buča, tikva' (Wiesthaler 1995: 283). Beseda *buča* se torej ni nanašala na kumaro. Gotovo tudi ne na lubenico ali melono, saj sta to rastlini vročih krajev. Kaj pa *C. colocynthis?* Dalmatin je ime te rastline poznal, saj je v *Drugi knjigi kraljev* (4,39) v njegovem prevodu najti besedo *Coloqvinte.* Tu je prevajal direktno iz Lutra, ki ima na tem mestu besedo *Koloquinten.*[15]

---

[11] Pri nas naj bi začeli pridobivati olje iz bučnic v 18. (Bogataj 1992: 86) ali na začetku 19. stoletja (Kocjan Ačko 1999:168).

[12] http://biology.anu.edu.au/Groups/MES/vide/famly050.htm

[13] O tem, kako je prišla v Ameriko, obstaja tudi ta domneva, da so posušen plod *Lagenarie sicerarie* na ameriško obalo zanesli morski tokovi, saj je tako trd, da ga živali ne morejo pregristi, ne razžre ga niti sol (http://www.sci-ctr.edu.sg/ssc/publication/veg/bottlego.html).

[14] Darja Kocjan Ačko v knjigi *Pozabljene poljščine* piše, da so lagenarije ali vodnjače gojili tudi pri nas, in to zlasti zato, da so pridobili posode in steklenice. Iz plodov so izdelovali tudi zajemalke, žlice, latvice in sklede (1999:169).

[15] Glej op. 2.

> Natu je edan vunkaj ſhàl na Púle, de bi seliſzhe pobiral, inu je naſhil, kakòr eno Viniko, inu je is nje nabral Coloqvinte, ſvoj gvant poln. Inu kadar je bil priſhàl, je on v'Loniz narésal k'jedi. Sakaj ony je néſo snali. Inu kadar ſo je bily gori dali tém Moshem, de bi jédli, inu kadar ſo ony od te jedy jédli, ſo vpyli, inu djali: O Mosh Boshji, Smèrt je v'Lonci. Sakaj ony je néſo mogli jéſti. On pak je rekàl: Pèrneſite mi ſemkaj moke, inu on je njo v'Lonez djal, inu je rekàl: Daj je gori timu folku, de jedó: Tedaj nej bilu niſhtèr hudiga v'tém Lonci. [16]

Zdi se, da se tako pri Slovencih kot tudi pri Nemcih besedi *buča* (*Kürbis*)[17] in *kolokinta* (*Koloquinte*) nanašata na isti rastlini. Zakaj tu Luter ni poiskal nemške ustreznice (sodobni slovenski prevod *Svetega pisma* (1996: 433) ima na tem mestu besedno zvezo *divjih bučk*, prevod iz leta 1959 *divjih kumaric,*[18] revidirana izdaja Lutrove *Biblije* iz leta 1912 ima še vedno besedo *Koloquinten*,[19] iz leta 1984 pa *Gurken* (*Gurke* 'kumara'))[20] tako kot pri hebrejski besedi *kikaion* (*kolokynthe v Septuaginti, hederam v Vulgati*)?

Najbrž se je Lutru zdela beseda *kikaion* (ravno tako *kolokynthe v Septuaginti*) preveč ohlapna za razumevanje odlomka, v katerem je prav ta beseda središčna (tako se je zdelo že Hieronimu).

Moral je poiskati rastlino, ki so jo Nemci poznali in ki je ustrezala kontekstu (»/…/ da bi mu bil za senco nad glavo /…/ Bog pa je pripravil črva, ko je naslednjega dne vstala zarja, in ta je pičil kloščevec, da je usahnil« (*Sveto pismo* 1996: 714)). Rastlina naj bi bila hitro rastoča, z velikimi listi, zaradi poškodbe (pika) pa naj bi hitro propadla. V drugem primeru (*Druga knjiga kraljev* 4,39) pa gre za strupeno zel. Kolokinta (v *Vulgati* je na tem mestu beseda *colocyntidas*,[21] v hebrejskem izvirniku PQUT,[22] v S*eptuaginti tolypen*[23]) je v resnici strupena. Kot kaže, pa ni bila strupena buča iz odlomka o Joni, saj bi sicer tudi v *Drugi knjigi kraljev* Luter lahko imel besedo *Kürbis*. Luter torej ni mogel besede *colocyntidas* (*colocynthis*) iz *Vulgate* prevesti z besedo *Kürbis* zato, ker buča, ki so jo poznali Nemci, ni bila strupena. Jona v Lutrovi in Dalmatinovi *Bibliji* ni počival pod kolokinto, ampak pod neko rastlino, ki je le-tej podobna. *C. colocynthis* je bila mogoče poznana iz literature, gotovo pa na Nemškem in tudi na Slovenskem ni uspevala.

Ostane nam še *Lagenaria siceraria*. Bi bila lahko Dalmatinova buča *Lagenaria*

---

[16] J. Dalmatin, *Biblia, Stara zaveza,* Wittenberg, 1584, 205.

[17] Beseda *Kürbis* ivira iz starovisokonemške besede *kurbiz,* ta pa iz vulgarnolatinske **curbita*, ki naj bi se razvila iz latinske besede *cucurbita*, ki pri Nemcih pomeni 'Flaschenkürbis' (Wahrig 1986: 804). *Flaschenkürbis* pa je po Pleteršniku 'Cucurbita lagenaria' (1894 I: 253).

[18] Nihanje med besedama *kumara* in *buča* se lahko pojavlja tudi zaradi sinonimnega poimenovanja rastline *Citrullus colocynthis*, in sicer *Cucumis colocynthis* (http://biology.anu.edu.au/Groups/MES/vide/famly050.htm). V opombi v slovenskem prevodu *Svetega pisma* iz leta 1959 pa so divje kumarice *Ecballium elaterium* (navadni štrkavec) ali *Citrullus colocynthis*.

[19] Glej op. 2.

[20] http://www.dgb.de

[21] Glej op. 2.

[22] Glej op. 8.

[23] Glej op. 5.

siceraria? Bezlaj v svojem etimološkem slovarju pri geslu *buča* kot vir navaja tudi dolenjske urbarje, kjer naj bi beseda *die Wutschen* pomenila 'pol bokala'. Hkrati je *buča* tudi 'polič' in 'posoda za vino' (1976: 51–61). Besedo *buča* najdemo tudi v urbarjih za Primorsko. »Prej je za to vsak prejel bučo vina /in/ hlebec kruha. Sedaj dobe komaj njih trije bučo vina in hlebec kruha.«[24] »Ko delajo, mora se vsakemu dati pri žetvi in napravljanju vodnjaka bučo (wundschen) vina, pri prvem in drugem okopavanju /vinograda/ pa tudi po bučo (wuntschenn) vina.«[25] »Ko prineso činže, prejme vsakdo hlebec kruha in pol buče vina.«[26] Buča kot posoda za vino in hkrati prostorninska mera je bila Slovencem znana že pred Dalmatinom. Merila naj bi dve čaši (Kos 1985: 342) ali od nekaj centilitrov do več litrov (Kocjan Ačko 1999: 169). Beseda *buča* se ni nanašala le na pojem (prostorninsko mero), ampak tudi na posodo za vino. Bezlaj in Snoj ta pomen besede *buča* ('(okrogla) posoda za vino') seveda poznata, Snoj ga postavlja celo na prvo mesto, vendar v njunih razlagah ni nikakršne povezave, ki bi dala slutiti, da je posoda buča izvotljen plod *Lagenarie sicerarie*, kar je seveda razumljivo, saj pod rastlino oba razumeta *Cucurbito pepo*, katere plodovi pa se niso uporabljala kot posoda za vino. Manjka jima pomemben člen, ki se vse bolj jasno kaže v *Lagenarii sicerarii.*

Beseda *buča* v slovenskih slovarjih

Dalmatin v *Registru*, ki je dodatek v *Bibliji*, navaja tudi besedo *Buzha* [buča], ki naj bi bila kranjska in ki ji ustreza slovenska ali bezjaška[27] beseda *Tikva*. Besedo *tikva* poznajo Hrvati in Srbi.V etimološkem slovarju hrvatskega ali srbskega jezika Petar Skok navaja tri pomene besede *tikva*: »1° cucurbita lagenaria, tikva vodèna, debelokôrka, tankokorka, razne vrste bundeva, 2° vrg ili krbanj, natega ili nategača, jurgeta, 3° (metafora) ljudska budalasta glava, glupan, prazna tikva« (Skok 1973: 469). V nadaljevanju tega geselskega članka tudi razloži, da se tikvi, ki se na strani izvotli in iz katere se potem pije voda, pravi *krbanj, krga, vrg, sùsāk*. Razvidno je, da se *tikva* najprej nanaša na *Lagenario sicerario* (pri Skoku je *Lagenaria siceraria Cucurbita lagenaria).* V slovarju hrvatskega jezika je prvi pomen *tikve* 'jednogodišnja vrtna biljka iz istoimene porodice s više vrsta (Lagenoria vulgaris)' (Anić 1998: 1194). Besedo *tikva* zasledimo v srbohrvatsko-slovenskem slovarju tudi v besedni zvezi *pokondirena tikva*, ki jo je Jurančič prevedel z »*jara gospoda* (*iz buče narejen vrč*)« (1955: 622). Če naj bi imeli kranjska *buča* in bezjaška *tikva* isto referenco, potem naj bi bila to *Lagenaria siceraria*.

*

Podobno kot Dalmatin tudi Bohorič v zbirki besedja v slovnici *Zimske urice proste* (1584) besedo *buča* vzporeja z besedo *Tiqva* [tikva], zraven pa navaja še latinsko

[24] *Pravica in tlaka v goriškem uradu za leto 1523*. Objavljeno v: M. Kos, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo*, Zv. 13, *Urbarji Slovenskega Primorja*, 2. del, Ljubljana, Slovenska matica, 1954.

[25] *Urbar za Postojno za leto1498*. Objavljeno v: Glej op. 24.

[26] *Pravica in tlaka v goriškem uradu za leto 1523.* Objavljeno v: Glej op. 24.

[27] *Bezjak* je bil tisti človek, ki je pribežal pred Turki čez Kolpo in se naselil med slovenskim življem (Kos 1954).

(*cucumis*) in nemško (*Kürbs*). Da gre pri latinski besedi *cucumis* verjetno za napako, je bilo že pojasnjeno. Zanimivo pa je, da Bohorič zapiše še eno sopomenko, in sicer *Plotniza* [plotnica], besedo, ki je v pomenu 'buča' ni več v slovarskem delu *Slovenskega pravopisa* (1962: 588) in tudi ne v SSKJ (1986: 646). Besedo bi besedotvorno lahko takole razvezali: *tista, ki je povezana s plotom***,** ali natančneje: *tista, ki leze po plotu*. *Lagenaria siceraria* je vzpenjava rastlina, ki za razvoj hruškaste oblike plodov potrebuje oporo, buče iz družine *Cucurbita* pa se pogosto plazijo po tleh. Ker se beseda *plotnica* ni ohranila s tem pomenom, lahko domnevamo, da je ta njen pomen (ohranil se je pomen 'deska v plotu' (SSKJ 1986: 646), 'kol' (*Slovenski pravopis* 1962: 588)) tonil v pozabo skupaj z *Lagenario sicerario* in da se je nanašal na lastnost, ki je *Cucurbita pepo* nima. Pleteršniku (1894 II: 65) beseda *plotnica* pomeni 'der Zaunpfahl' (kol) in 'der Kürbis'.

*

Tudi v Megiserjevem slovarju *Dictionarium quatuor linguarum* iz leta 1592 sta sopomenki besede *buzha* [buča] *plotniza* [plotnica] in *tikva*. Nemška ustreznica je *Kürbis*, latinska *cucurbita* in italijanska *zucca* (Megiser 1967 : 268).

*

Alasia da Sommaripa v italijansko-slovenskem slovarju iz leta 1607 (*Vocabolario Italiano, e Schiauo*) italijansko besedo *fiasco* prevaja s *tiqua* [tikva]. Tudi Pleteršnik omenja Alasijevo *tikvo*, in sicer pri drugem pomenu iztočnice *tikva*, kjer je navedeno: 'die Kürbisflasche', Cig.; 'die Kolbenflasche', Cig. in 'die Flasche', Alas. (II 669). *Tikva* naj bi bila v zadnjem primeru 'posoda za tekočino', in sicer 'flaša'. Prvotni pomen italijanske besede je 'pletenka, steklenica' (Snoj 1997: 127). Besedi *fiasco* in *flaša* imata isto germansko predlogo. Beseda *flaša* naj bi pomenila »*'opletena posoda', vendar gotovo ne 'opletena steklenica, pletenka', saj so le-te začeli izdelovati kasneje«, piše Snoj v svojem etimološkem slovarju. Besedi *flaiſha* [flaša] in *flaiſhiza* [flašica] kar v petih geselskih člankih omenjata tudi Kastelec in Vorenc (1680–1710: 81), in sicer je prva ustreznica besed *amphora, lagaena, lepista*, druga pa besed *galtullus* in *lagenula*. Poleg *flaše, flašice* razlagajo našteta latinska gesla še besede *verzh* [vrč], *krugla, bokal, lodriza* [lodrica]*, barigla, ena vodena poſoda* [ena vodena posoda], *klokotula*, *ena maihina kangliza* [ena majhna kanglica], *lodrizhiza* [lodričica]*, barigliza* [bariglica].[28] Potemtakem je flaša lahko vsakršna posoda za tekočino (vino, vodo), ki je večja od kozarca in manjša od večjega soda in je namenjena prenašanju in hranjenju tekočine. Razvidno je, da se Kastelčeva (Vorenčeva) *flaša* (*flašica*) verjetno praviloma še ni nanašala na steklenico, bolj kot material (les – bariglica, lodrica; glina – vrč, krugla, bokal; mogoče tudi že steklo – vrč) jo je določala trebušasta oblika. Zdi se, da se podoben pomenski preobrat kot pri besedi *buča* dogaja tudi pri besedi *flaša*.

[28] Alasia ima v slovarju od naštetih naslednje besede*: boccau* [bokal], *verch* [vrč], *lodriffa* [lodrica], barigla. Ne najdemo pa besede *flaša.*

[29] Bezlaj v etimološkem slovarju navaja, da je beseda *steklo* zadovoljivo izpričana od 18. stoletja dalje in našteva naslednje besede: *sklen, ſtaklu*, *ſteklu, ſteklar, steklen*, *ſtekloun* (Bezlaj 1995: 315).

Danes jo seveda prevajamo s *steklenica*,[29] vendar še v 16. stoletju pri nas *flaše* ne najdemo med zapisanimi poimenovanji za stekleno posodo; vsaj tako je razvidno iz *dokumenta o vsej izgotovljeni steklenini in drugih preostalih zalogah najemnika steklarne Krištofa Prunerja z dne 11. februarja 1564*. Dokument je shranjen med spisi gospostva Fužine. Termini za posamezne kose steklenine so zapisani v mešanici italijanščine in nemščine, vendar med njimi ni besede *Flasche* ali *fiasco.* Avtorica knjige *Ljubljanske steklarne v 16. stoletju in njihovi izdelki*, v kateri je zgoraj omenjeni dokument objavljen, to razlaga takole:

> V popisu steklenine so zastopani vsi pomembnejši tipi steklenih posod, kot jih lahko zasledimo tudi v inventarju steklarn z Murana. Manjkajo pa nekateri značilni tipi, ki so med ohranjenimi fragmenti pogosti, na primer različne oblike steklenic. Morda lahko domnevamo, da se izrazi zanje v popisu skrivajo med termini, ki jih nismo uspeli razvozlati (Kos 1994: 38).

Iz povedanega lahko izluščimo dvoje: steklenice so pri nas v 16. stoletju že poznali, ne vemo pa, kako so jih poimenovali. Treba je dodati, da so bile steklenine del materialne kulture višjih slojev[30] in ne kmečkega stanu, ki je bil tedaj najpomembnejši nosilec slovenskega jezika. Tako kot pri poimenovanju *buča* za rastlino ('Cucurbita pepo' ali 'Lagenaria siceraria') je tudi pri besedah *buča* (*tikva*) in *flaša* za posode. Kdaj je *buča* (*tikva*) res še 'posoda iz izvotljenega ploda Lagenarie sicerarie' in kdaj je *flaša* res že 'steklenica' in ne le 'neka trebušasta posoda za prenašanje in hranjenje tekočine', ostaja nejasno. Tudi o Alasijevi *tikvi* ne moremo z zanesljivostjo govoriti kot o 'izvotljenem plodu' (če pa se Alasijeva *tikva* nanaša na izvotljeno bučo, potem je le-ta gotovo plod *Lagenarie sicerarie*) ali kot o 'steklenici'. Stvar ostaja nejasna tudi pri Pleteršniku, ki sicer govori o *tikvi* kot o 'die Kürbisflasche', pri Alasijevi pa ima zapisano samo 'die Flasche' (II 669), čeprav Pleteršnik pozna *Glasflasche* 'steklenica' (II 572) in *Kürbisflasche* 'posoda, narejena iz buče' (I 69). Poleg zgoraj omenjenih *Glasflasche* in *Kürbisflasche* 'posoda iz tikve' (Debenjak 1993: 650) pa poznajo Nemci tudi besedo *Pilgerflasche*, ki jo mogoče lahko hipotetično povezujemo z Alasijevo *tikvo* (it. *fiasco*). Beseda *Pilgerflasche* se je pogosto nanašala na izvotljeno bučo.[31] Le-ta je bila poleg popotne palice del prepoznavne oprave srednjeveškega romarja. Tako palico kot bučo so polagali v grob romarjev. Z bučo in palico je upodobljen sveti Jakob iz Compostela (tudi sv. Brigita, ki je romala na njegov grob). Slovenci imamo upodobljenega sv. Jakoba s popotno bučo in popotno palico v župnijski cerkvi na Ledinah nad Idrijo. Slika je delo Janeza Šubica (Miklavčič, Dolenc 1972: 209). Znan je tudi slovenski pregovor *Sv. Jakob ima bučo (za vino), sv. Jernej pa nož (za bližnjo trgatev*) (Kuret 1989: 515). Buča je bila obešena na palici ali za pasom, kar pomeni, da je morala biti na nek način privezana, morda celo opletena.

---

[30] Mateja Kos v svoji knjigi med uporabniki steklenin ne omenja kmetov. »Ena od sodobnih teorij o razširjenosti obeh vrst stekla temelji na povezavi z različnimi družbenimi sloji: verjetno so bile ambiciozne oblike beneških posod z dragocenim okrasjem namenjene ljudem s poreklom, se pravi plemstvu in višjim cerkvenim dostojanstvenikom, in so bile torej izraz dvorske (viteške) kulture. Robustne, težke posode iz obarvanega stekla pa so bile namenjene novim meščanom, ki so v 15. in 16. stoletju doživljali razcvet.« (Kos 1994: 10)

[31] http://users.newsfactory.net/AZA-00944/sdc-pilg.htm

V svojem slovarju ima Alasia tudi italijansko besedo *zucca,* ki jo prevaja s slovensko *tighichia*. Pri izbiri znakov za posamezen glas v slovenskih besedah je bil Alasia da Sommaripa precej nedosleden (Glavan 1993: 9). Skupina *gh* se bere kot *g* (*ghnada* [gnada]), skupina *ch* pa enkrat kot *č* (*chiuden* [čuden]), drugič kot *c* (*nuchnoſt* [nucnost]). *Zucca* bi bila lahko torej [tigica]. Če vemo, da je večina slovenskega besedišča v tem slovarju iz devinsko-kraškega narečja (Glavan 1993: 8), potem je mogoče razumljiveje, da je imel Alasia pri zapisu besede, ki prihaja s slovenskega vzhoda ali s Hrvatske (Glavan 1993: 8–9), težave, da se torej verjetno ni glasila [tigica], ampak [tikvica].

Alasia je prvi slovaropisec, ki je besedi *tikva* (*buča*) pripisal dva pomena: ločeno za posodo (*tiqua*) in rastlino (*tighichia*). In če predpostavljamo, da je posoda tikva izvotjen plod, potem ta ni zrasel na *Cucurbiti pepo,* ampak na *Lagenarii sicerarii.*

*

V Kastelec-Vorančevem[32] slovarju *Dictionarivm Latino-Carniolicvm* (1680–1710) se beseda *buča* (*bučica*) pojavi v večjem številu geselskih člankov, in sicer ob naslednjih latinskih besedah ali besednih zvezah: *bryonia* 'en koren od pluszha, ali divja buzha'; *colocinthis, coloquint* 'divja buzha'; *cucurbita* 'buzha, ena kupiza sa kry puszhanîe'; *cucurbitinus, ut cucurbitina pyra* 'hrushka kakòr buzhe'; *taminia* 'ena ſorta divje vinske terte, eni meinio, de je divja buzha, ali pluzh'; *hedera* 'buzha'. Jonae 4.v.6; *cucurbitula* 'ena buzhica, kupiza'; *superflorescere* 'naſadu zveſti, kakor na buzhah'. Beseda *buča* pa se pojavlja tudi v pomenu 'glava, lobanja', in sicer v razlagi treh latinskih gesel: *comiſsurae cranÿ, pericranium* in *suturae cranÿ* (Stabej 1997: 33).

Najprej se ustavimo pri besedni zvezi *divja buča*, ki jo srečamo pri razlagi kar treh latinskih besed. *Divja buča* je po Kastelcu *colocinthis, coloquint*. Tukaj dobimo prevedeno Dalmatinovo besedo *Coloqvinte. Divji bući* pa sta pri Kastelcu tudi brionia in taminia. Prva rastlina se pod domačimi imeni *bilušen* (I 26)*, črljenka* (I 112) in *bljuščec* (I 35) pojavi tudi v Pleteršnikovem slovarju. Kakšna rastlina pa je taminija, ostaja nejasno.

Poleg *buče*, *tikve*, *tikvice* in *plotnice*, ki imajo isto referenco, imamo sedaj še besedno zvezo *divja buča*, ki pa je poimenovanje za najmanj dve rastlini. Eno, ki pri nas ne uspeva in je znana samo iz pisanih virov (*C. colocynthis*), ter drugo (*Bryonia alba* ali *Bryonia dioica*), ki je ovijalka tako kot Dalmatinova buča (spada v družino *Cucurbitaceae*, v SSKJ jo najdemo pod geslom *bluščec* (1987: 156)), vendar raste v naravi, ni kultivirana; njeni plodovi pa so jagode.[33]

Iz uvodnega dela tega članka si lahko razložimo sprva povsem nerazumljiv prevod latinske besede *hedera* 'bršljan'. Za Kastelca je to 'buča' na enem mestu in 'bršljan'

[32] V nadaljevanju bo zaradi poenostavitve omenjan samo Kastelec; sicer pa ni mogoče ugotovti, kaj je v slovarju Vorenčevo in kaj Kastelčevo (Moszynski 1999: 111).

[33] Rastline iz rodu *Bryionia* uspevajo v Evropi in v zmernih predelih Azije. Vsa rastlina (*Bryonia dioica*) je strupena. Zaužitje jagod, soka ali gomolja lahko povzroči celo smrt. Rastlina ni gospodarsko pomembna. Ponekod se pojavlja kot plevel v vinogradih (Petauer 1993: 92–93).

na drugem. Govori pa o tem, da je moral Kastelec pri prevodu *hedera* z *buča* upoštevati najmanj dva vira, od katerih je bil eden *Vulgata*, drugi pa Dalmatinova *Biblija.* Kot vzporednico *bučі* je Kastelec navedel latinsko besedo *hedera*, ki pa je Dalmatin pri svojem prevodu ni upošteval, saj je to mesto prevedel po Lutru. Torej je že Kastelcu beseda *buča* v Dalmatinovi *Bibliji* delala težave.

Beseda *cucurbita*[34] je pri Kastelcu hkrati 'buča' in 'kupica za puščanje krvi', oba pomena besede je poznal že Plinij (Wiesthaler 1993: 283). Da gre pri drugem pomenu 'kupica za puščanje krvi' za stekleno posodo, dokazuje popis steklenine iz 16. stoletja, kjer je med drugim navedeno tudi »Mer poletti vnnd ventoßi allerlai sort: pribor za puščanje krvi (ventosa it. posodica ali rožič za puščanje krvi)« (Kos 1994: 55). Besedo *ventosa* (*uento⟨a*) ima v svojem slovarju tudi Alasia (1607). Zanjo ni našel slovenske ustreznice, saj je italijanska beseda le nekoliko glasovno preoblikovana (*ventu⟨e)*. Sicer pa se v omenjenem popisu steklenih predmetov najde tudi italijanska beseda, zapisana v nemškem pravopisu, *Zukhi* 'laboratorijske buče'.

Hruški podoben plod *Lagenarie sicerarie* pojasnjuje geslo *cucurbitinus, ut cucurbitina pyra.* Latinska beseda *superflorescere* nam pove, da se pri bučah razvije cvet na sadu. To pa je značilno tako za *Lagenario sicerario* kot tudi za druge vrste buč.

Če drži, da so *Cucurbito pepo* začeli gojiti pri nas v začetku 18. stoletja (Kocjan Ačko 1999: 169), in to je po napisanem čedalje bolj verjetno, potem je razumljivo, da Kastelec-Vorenčev slovar še ni mogel zaznati nove rastline.

*

Zanimiva zgodba dveh podobnih rastlin se je v prihodnjih stoletjih šele začela odvijati. Še ravno v pravem času, preden je ameriška *Cucurbita pepo* povsem izpodrinila domačo *Lagenario sicerario*, jo je prestregel Pleteršnik (1894). V geselskem članku *buča* (I 69) na prvo mesto postavlja pomen 'Cucurbita pepo', ob katerem ne navede vira, kar pomeni, da je beseda splošno znana (I VIII).[35] Na drugem mestu je 'Flaschenkürbis',[36] ki se pojavi tudi ob geslu *grljanka* kot 'Cucurbita lagenaria' (I 253). Torej sta tu še oba pomena besede *buča*, le da je 'Cucurbita pepo' že izpodrinila 'Lagenario sicerario' na drugo mesto. Ob njej so napisani tudi viri, kar pri Pleteršniku pomeni, da beseda (v tem primeru *buča)* s tem pomenom ni »obče slovensko blago« (I VIII).

Pleteršnikova *buča* ima poleg zgoraj omenjenih še tri pomene. Tretji pomen je 'trebušasta posoda' ('ein bauchiges Gefäß') ali 'pol bokala, polič'. Posoda, na katero se nanaša ta pomen, le posnema obliko buče, ni pa narejena iz buče, tako kot sta natega za vino in zajemalnik. Besedi *zajemalnik, natega* (*ein Schöpfgefäß, der Weinheber*) sta omenjeni pri drugem pomenu, kjer je jasno povedano, da iz *Lagenarie sicera-*

[34] Glej op. 17.

[35] V knjigi *Pozabljene poljščine* lahko preberemo, da so v obdobju od leta 1874 do leta 1907 na Štajerskem pridelovali buče kot glavni posevek na približno 1050 ha (Kocjan Ačko 1999: 169).

[36] V Velikem nemško-slovenskem slovarju Doris Debenjak je *Flaschenkürbis* 'lagenaria, jurgeta' (1993: 348).

rie izdelujejo posode: »der Flaschenkürbis; – ein daraus verfertigtes Gefäß: die Kürbisflasche« (I 69). Četrti pomen je 'glava' (zaničljivo), peti pa 'bula'. Bezlaj se je pri pomenih besede *buča* verjetno zgledoval ravno pri Pleteršniku. Navaja jih namreč v istem zaporedju, vendar s to razliko, da je drugi pomen ('Lagenaria siceraria') izpustil. Pomeni si sledijo takole: 'Cucurbita pepo; posoda za vino; polič; glava; buška' (Bezlaj 1976: 51). Zdi se, da je Pleteršnikov geselski članek o *buči* kar najbolj natančno zamejil pomensko polje besede *buča*. Lahko bi rekli, da je ujel besedo ravno v pravem času, ko je bilo še mogoče zaznati živahno dogajanje znotraj pomenskega polja, ki ga sedaj že moremo osvetliti tudi z diahronega vidika.

Zaključek

Beseda *buča* se je najprej[37] nanašala na *Lagenario sicerario* ter na njene trebušaste plodove, ki so se uporabljali za posodo. V 18. stoletju so začeli na Slovenskem gojiti novo rastlino, ki je *Lagenarii sicerarii* zelo podobna, le da njeni plodovi niso primerni za posodo, ampak za hrano živali in ljudi. Beseda *buča* se zdaj nanaša na dve rastlini. Zaradi razvoja steklarstva (konec 17., začetek 18. stoletja; glažute na Pohorju, na Kozjanskem, v Zasavju, na Notranjskem in Goriškem)[38] je *Lagenaria siceraria* (njeni plodovi) kot posoda postajala manj zanimiva, dala pa je ime steklenim posodam, ki so posnemale njeno obliko. *Lagenaria siceraria* je dala svoje ime *buča* tako novi rastlini kot tudi posodi, sama pa počasi tonila v pozabo. Pri Pleteršniku (1894) je pri iztočnici *buča* še na drugem mestu, Bezlaj (1976) in Snoj (1997) je ne poznata več; SSKJ (1987: 221) pa briše razlike, ki so bile pri Pleteršniku še očitne: pri Pleteršniku je *buča* 'Cucurbita pepo' in 'Lagenaria siceraria' ('Flaschenkürbis'), v SSKJ 'kulturna rastlina s plazečim se steblom ali njen debeli sad'; pri Pleteršniku je *buča* 'posoda iz izvotljenega ploda Lagenarie sicerarie' ('Kürbisflasche') in 'posoda, ki posnema obliko le-tega' ('ein bauchiges Gefäß'), v SSKJ le še 'trebušasta posoda'. *Lagenaria siceraria* pa se v SSKJ (1987: 763) skriva pod iztočnico *grljanka*, ki je označena kot strokovni izraz (sodi na področje agronomije).

Po vsem napisanem lahko z veliko gotovostjo zatrdimo, da Dalmatinov Jona ni počival pod *Cucurbito pepo*, ampak pod *Lagenario sicerario*. Ali povedano drugače: beseda *buča* se v Dalmatinovi *Bibliji* ne nanaša na *Cucurbito pepo*, ampak na *Lagenario sicerario.*

Literatura in viri

Gregorio Alasia da Sommaripa, 1607: *Vocabolario Italiano, e Schiao.* Reprint Ljubljana, 1993: Državna založba Slovenije.

Vladimir Anić, 1998: *Rječnik hrvatskoga jezika.* Zagreb: Novi liber.

France Bezlaj, 1976-1995: *Etimološki slovar slovenskega jezika,* I–III (A–S). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Biblia, tu je, vse Svetu pismu, stariga inu Noviga testamenta, slovenski tolmačena skuzi Jurja Dalmatina, 1584. Faksimile Ljubljana 1994: Mladinska knjiga.

[37] Mišljeno je od urbarjev, ki verjetno hranijo nastarejše zapise slovenske besede *buča.*

[38] *Enciklopedija Slovenije*, Slovenska n-Sz, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1998, 304–307.

Janez Bogataj, 1992: *Sto srečanj s slovensko dediščino.* Ljubljana: Prešernova družba.
Adam Bohorizh, 1584: *Arcticae horulae succisivae = Zimske urice proste.* Prevedel in spremno študijo napisal Jože Toporišič. Maribor, 1987: Obzorja.
Doris Debenjak, 1993: *Veliki nemško-slovenski slovar.* Ljubljana: Državna založba Slovenije.
Enciklopedija Slovenije, Slovenska n-Sz, 1998. Ljubljana: Mladinska knjiga.
Janko Jurančič, 1955: *Srbohrvatsko-slovenski slovar.* Ljubljana: Državna založba Slovenije.
Darja Kocjan Ačko: *Pozabljene poljščine.* Ljubljana: Kmečki glas.
Mateja Kos, 1994: *Ljubljanske steklarne v 16. stoletju in njihovi izdelki.* Ljubljana: Narodni muzej.
Milko KOS, 1954: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo*. Zv.13, *Urbarji Slovenskega Primorja*, 2.del. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
– – 1985: *Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev.* Ljubljana: Slovenska matica.
Niko Kuret, 1989: *Praznično leto Slovencev,* I. Ljubljana: Družina.
Mala flora Slovenije: ključ za določanje praprotnic in semenk, 1999. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.
Hieronymus Megiser, 1967: *Dictionarium quatuor linguarum*. Obrnjeno izdajo s slovenskimi iztočnicami je pripravila Annelies Lägreid. Wiesbaden.
Maks Miklavčič in Jože Dolenc, 1972: *Leto svetnikov,* III. del. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.
Leszek Moszynski, 1999: Izbrana vprašanja staropoljske in staroslovenske leksikografije. *Slavistična revija* XLVII/1. 109–121.
Tomaž Petauer, 1993: *Leksikon rastlinskih bogastev.* Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.
Maks Pleteršnik, 1894, 1895: *Slovensko-nemški slovar,* I–II. Reprint Ljubljana, 1974: Cankarjeva založba.
Petar Skok, 1971–1973: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1–3. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
Slovenski pravopis, 1962. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
Marko Snoj, 1997: *Slovenski etimološki slovar.* Ljubljana: Mladinska knjiga.
SSKJ I-V, 1987–1991: Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, DZS.
Jože Stabej, 1997: *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec-Gregor Vorenc, Dictionarivm Latino-Carniolicvm (1680–1710).* Ljubljana: Znanstveno raziskovalni center SAZU.
Sveto pismo stare zaveze I. del, 1959. Maribor: Lavantinski škofijski ordinariat v Mariboru.
Sveto pismo stare zaveze III. del, 1960. Maribor: Lavantinski škofijski ordinariat v Mariboru.
Sveto pismo stare in nove zaveze, 1996. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
Gerhard Wahrig, 1986: *Deutsches Wörterbuch.* Munchen: Mosaik Verlag.
Fran Wiesthaler, 1993, 1995: *Latinsko slovenski slovar.* Ljubljana: Kres.
http://www.iclnet.org/pub/resources/text/ipb-e/epl-cvjonah.html (Calvin)
http://www.dbg.de (Luter 1984)
http://www.awmach.org/framesets/bibles.html (Luter 1545,1912; Vulgata)
http://www.sci-ctr.edu.sg/ssc/publication/veg/bottlego.html (*Lagenaria siceraria* v Ameriki)
http://bible.crosswalk.com/Dictionaries/EastonBibleDictionary/ebd.cgi/number = T1533
http://www.spindleworks.com/septuagint/septuagint.htm (Septuaginta)
http://www.fourmilab.ch/etexts/www/hebrew/Bible/ (hebrejska Biblija)
http://biology.anu.edu.au/Groups/MES/vide/famly050.htm (sinonimna poimenovanja *Lagenarie sicerarie* in rastline *Citrullus colocynthis*)
http://users.newsfactory.net/AZA-00944/sdc pilg.htm (Pilgerflasche)

SUMMARY

F. Bezlaj in his etymological dictionary (1976) alleges that the word *buča* in Dalmatin's *Bible* (Jona 4,6) means '*Cucurbita pepo*.' The plant *Cucurbita pepo* (ordinary pumpkin) came to Europe from America in the 16th c. Dalmatin finished his translation of the *Bible*, based primarily on Luther, in 1578. The word *buča* had been recorded before Dalmatin in land registers. It presumably referred to a container for wine and a volume measure, but neither Bezlaj (1976) nor Snoj (1997) explain in their etymological dictionaries the origin of the container called *buča*. Ancient Egyptians already were using hollowed-out fruits of the plant *Lagenaria siceraria* as containers for liquids. A detailed analysis of the word *buča* in Dalmatin, Bohorič, Megiser, Alasia, and Kastelec and Vorenc has shown that in Slovene dictionaries until the beginning of the 18th c. the word *buča* (*tikva*) means '*Lagenaria siceraria*.'

The word *buča* initially referred to *Lagenaria siceraria* and its belly-shaped fruits, which were used as containers. In the 18th c. people in Slovene lands began to cultivate a new plant, very similar to *Lagenaria siceraria*, except that its fruits are not suitable for containers, but are rather used in animal and human diet. At that point the word *buča* referred to two plants. Due to the development of the glazier's trade, *Lagenaria siceraria* (i.e., its fruits) became less interesting as a container, but it gave the name to glass containers imitating its shape. The importance of *Cucurbita pepo* also grew because of the oil that was extracted from its seeds. *Lagenaria siceraria* thus gave its name *buča* to a new plant as well as to a container, while it itself gradually fell into oblivion. Although in M. Pleteršnik's Slovene-German Dictionary of 1894 the entry *buča* still has *Lagenaria siceraria* in the second position, F. Bezlaj's (1976) and M. Snoj's (1997) etymological dictionaries no longer have it. *SSKJ* (1987) eliminates the differences that were still clearly defined in Pleteršnik: in Pleteršnik buča is '*Cucurbita pepo'* and '*Lagenaria siceraria'*, in *SSKJ* 'cultivated plant with trailing vine or its plump fruit*;*' in Pleteršnik *buča* is 'container made of a hollowed-out fruit of the *Lagenarie sicerarie*' and 'container imitating the shape of this fruit,' in *SSKJ* only 'belly-shaped container.'

It can be concluded with utter certainty that the word *buča* in Dalmatin's *Bible* does not refer to *Cucurbito pepo,* but to *Lagenariio sicerario.*